

راهکار های پایایی و مانایی خانواده متعالی از نگاه

امام سجاد (علیه السلام)

استاد راهنما:

سمیرا حیدریان

پژوهشگران:

بهاره سرابی

ژاله سالمی^۱

چکیده:

خانواده نخستین و پر اهمیت ترین نهاد اجتماعی است که افراد آن در یک تعامل نزدیک می کوشند تا یکدیگر را یاری رسانند. در این میان خانواده هایی هستند که به فرامین پروردگار عمل می کنند و روابط بین اعضای آن براساس اندیشه توحیدی است؛ و افراد آن حقوق یکدیگر را رعایت می کنند، به این خانواده ها خانواده متعالی می گویند. تعالی جامعه به اندازه ای مهم است که باید تمام عوامل تأثیرگذار در این زمینه را بررسی کرد تا سبب شود خانواده ها، خود را به سمت تعالی شدن پیش ببرند. این مقاله برآن است تا با بیان توصیفی و روش کتابخانه ای و با تکیه بر سخنان گهربار امام سجاد (علیه السلام) ضمن تبیین حقوق متقابل اعضای خانواده به بررسی کارکردهای این نهاد اجتماعی بپردازد؛ لذا به تعالی خانواده کمک کرده و به تبع آن جامعه ی تعالی را بسازد.

واژگان کلیدی: امام سجاد، پایایی، مانایی، خانواده متعالی

مقدمه

تشکیل خانواده ایجاد کانونی گرما بخش و آرامش دهنده است که در آن زن و مرد مایه‌ی شادمانی و تحرک مادی و معنوی یکدیگرند، و بنظر می‌رسد هیچ چیز نمی‌تواند نقشی مانند این کانون در یاری کردن انسان برای زندگی نیکوی این جهانی و آن جهانی داشته باشد. خانواده متعالی در زندگی انسان چنان تأثیر مثبت و سازنده‌ای می‌گذارد که پایه‌گذار سعادت‌مندی زن و مرد در زندگانی دنیوی و اخروی می‌گردد. بنابراین ارائه راهکاری مطلوب از خانواده متعالی جهت تبیین منطقی و کارآمد از نگاه امام سجاد علیه السلام در زمینه خانواده بسیار ضروری است.

در این زمینه کتابی به صورت مستقل و مستقیم یافت نشد ولی کتاب‌هایی به صورت غیرمستقیم به این موضوع پرداخته‌اند مانند: درآمدی بر نظام خانواده در اسلام سالاری فر اسلام و جامعه‌شناسی خانواده بوستان اما در زمینه مقاله؛ یک عنوان مقاله با عنوان پی‌جویی خانواده و کارکردهای تربیتی آن در آموزه‌های امام سجاد با تأکید بر شیوه‌های انحراف زدایی و فضیلت‌افزایی نوشته‌ی ایزدی مهدی و مهدی منش حسین وجود دارد، که در این مقاله کارکردهای تربیتی خانواده و شیوه‌های انحراف زدایی و فضیلت‌افزایی را از نگاه امام سجاد (علیه السلام) بیان کرده، اما این را نگفته که راهکارهای پایایی و مانایی خانواده متعالی چیست و چگونه باید باشد. از همین رو ما در این مقاله با ارائه راهکارهایی از دیدگاه امام سجاد (علیه السلام) برای پایایی و مانایی خانواده متعالی می‌پردازیم.

مفهوم شناسی

خانواده از نظر لغوی:

خاندان ، اهل خانه ، اهل بیت . (محمدی، ۱۳۸۷، ص ۱۱)

خانواده از نظر اصطلاحی :

خانواده ، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می گیرد و با تولید مثل، توسعه می یابد این نهاد ، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه بشری است و از این رو اسلام، که برنامه ای برای تکامل انسان است، برای تاسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است. (همان)

خانواده متعالی از نگاه امام سجاد (علیه السلام)

از دیدگاه امام سجاد(علیه السلام) سعادت و کمال هر زن و مردی در بندگی خداوند تجلی می یابد اگرچه خانواده متعالی برای برآورده کردن نیاز جنسی به وجود می آید ولی به خاطر مبانی توحیدی و ارائه ویژگی و راهکار های نشأت گرفته از قواعد توحیدی به پرورش انسان های موحد می پردازد و زمینه تشکیل خانواده متعالی را ایجاد می کند.(مقدم، ۱۳۹۱، ص ۳)

ویژگی های خانواده متعالی

از نگاه و منظر امام سجاد(علیه السلام) بندگی و قرب به خداوند عامل کمال و سعادت آدمی است و توحید محوری از شاخصه های اصلی خانواده متعالی است که بسط آن باعث می شود که ما یک جامعه مطلوب داشته باشیم .(همان، ص ۴)

وظایف و حقوق اعضای خانواده متعالی

۱- وظایف والدین در قبال فرزندان

۱-۱ اظهار محبت

در مکتب و فرهنگ توحیدی انسان پرورش می یابد تا تمام اسماء الهی در زندگی او منعکس شود کسی می تواند منعکس کننده این اسماء الهی باشد که در خانواده ای رشد یابد که این اسماء جاری باشد. پس اصلی ترین جایگاهی که می تواند به این مهم دست یابد کانون خانواده است که با مهر و محبت خود می تواند یک محیط گرم و باصفا و صمیمیت را برای فرزندان به وجود آورد تا آنها نمونه کامل یک انسان موحد باشد. برقراری رابطه عاطفی با فرزندان و اظهار محبت به کودکان در نظام تربیتی امام سجاد علیه السلام جایگاه ویژه ای دارد. (حسنی، ۱۳۹۷ ق ج ۲ ص ۱۷۹)

ابو حمزه ثمالی می فرمایند: بر سرور و مولایم علی ابن الحسین (علیه السلام) وارد شدم، حضرت نشسته بود و کودکی بر زانوانشان جای داشت امام (علیه السلام) دلباخته کودک می نمود. پیوسته او را می بوسید و نوازش می کرد کودک برخاست سمت در رفت و به زمین افتاد؛ حضرت سراسیمه برخاست و او را از زمین بلند کرد و با پارچه ای خون از پیکرش زدود و فرمود فرزندم تو را به خدا می سپارم از اینکه به دار آویخته شوی. (همان، ج ۲، ص ۱۷۹)

۲-۱ حمایت

حمایت مالی از فرزندان یکی دیگر از وظایفی است که بر عهده والدین قرار داده شده است؛ بخشی از نفقه که پرداخت آن بر مرد لازم است، مربوط به هزینه فرزندان در کودکی یا دوران نیازمندی است. از نظر اسلام در صورت نیازمندی فرزندان و توانایی والدین بر تأمین مخارج آنان، والدین باید به کمک آنان بشتابند و اداره اقتصادی او را بر عهده گیرند. این قانون اقتصادی اسلام در خانواده نشان می دهد که اسلام خانواده را در چارچوب خانواده هسته ای زن و شوهر نمی داند بلکه خانواده ای گسترده ای از خویشاوندان درجه اول یعنی فرزندان، فرزندان آنها و پدر و مادر را در برمی گیرد این نگاه به خانواده روابط عاطفی و اجتماعی گسترده ای را به دنبال می آورد. (سالاری فر، ۱۳۸۵ ص ۶۰)

۳- ۱ خدمت به خانواده

اولین موقعیت و مکانی که لازم است در خدمتگزاری، وجهه همت انسان قرار گیرد محیط خانواده است که شامل برآورده ساختن احتیاجات مادی و معنوی اهل خانه و مهم‌تر از آن تربیت و حفاظت همه جانبه از ایشان در مقابل خطرات اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی است. (ر ک حر عاملی ۱۴۱۴ جلد ۱۵ ص ۲۵۱ ج ۶)

امام سجاد(علیه‌السلام) در فرازهایی از دعای مکارم اخلاق به نکته‌ی مذکور تصریح می‌فرماید (اللهم صل علی محمد وآله... و اجر للناس علی یدی الخیر ولا تمحقه بالمن و هب لی معالی الاخلاق واعصمنی من الفخر) (صحیفه سجادیه ۱۳۸۱ دعای ۲۰ بند ۳)

پروردگارا بر محمد صلوات الله علیه و آل او درود فرست ... و کارهای خیر برای مردم را بدست من اجرا کن و کار خیرم را با منت گذاردن ضایع و نابود نکن و مرا به بالاترین زیورها و ارزش‌های اخلاقی آراسته و مرا از فخر مصون دار.

در این فراز از دعای امام سجاد(علیه‌السلام) دو نکته وجود دارد اول آنکه خیر انسان باید به مردم برسد و دوم آنکه خیر را با منت گذاردن به آنان نابود نکنیم و از بین نبریم. تعبیر ما از این فراز باید این گونه باشد که بار الها خیر و خوبی را به دست من برای مردم جریان ده و همیشه از سمت من خیر را عاید مردم کن.

برای خدمت‌گزاری اولویت با خانواده است از این رو حضرت علی بن الحسین(علیه‌السلام) این مسئله را محبوب‌تر از آزاد کردن برده در راه خدا معرفی نموده و می‌فرمایند (لان ادخل السوق و معی دراهم ابتاع به لعیالی لحما و قد قرموا احب الی من ان اعتق نسمة)(کلینی، ۱۳۶۵ ج ۴ ص ۱۲) اگر به بازاری وارد شوم و با من پولی باشد که با آن برای خانواده‌ام گوشتی که مورد نیاز آنهاست بخرم این کار برای من از آزاد کردن بنده‌ای در راه خدا دوست داشتنی‌تر است.

۲) حقوق مادر بر فرزند

امام سجاد(علیه‌السلام) برای بیان حقوق مادر بر موارد ذیل تأکید می‌کند:

پدر و مادر با خلف وعده و گفتار بی عمل خود سخنانی را که در آینده به فرزندان خواهند گفت از پیش بی اعتبار می سازند. خداوند وفای به عهد را از مصادیق نیکی و از نشانه های انسان های صادق و اهل تقوا شمرده است. (عیسی زاده، ۱۳۹۱ش، ص ۱۱۹)

والدین باید به فرزندان خود ارزش های اخلاقی مانند صداقت، احترام، محبت و همدلی را آموزش دهند. این ارزش ها به فرزندان کمک می کند تا در زندگی اجتماعی خود رفتارهای نیکو و پسندیده ای داشته باشند. (برگرفته از دعای ۴۷ مکارم اخلاق)

۲. توجه به نیازهای عاطفی:

شاغل بودن مادر و نبود پدر به مدت طولانی باعث تنهایی فرزندان کم رنگ شدن روابط عاطفی با آنها غفلت از نیازهای فرزندان و دوغانگی در تربیت می شود. والدین باید تلاش کنند. با آگاهی از این مشکلات با راهکارهای مناسب درصدد جبران این نقیصه ها برآیند. (تراشیون و بهشادمند، ۱۴۰۰ش، ص ۱۵۵)

فرزندان نیاز به محبت و توجه دارند. والدین باید به احساسات و نیازهای عاطفی فرزندان خود توجه کنند و با محبت و حمایت، احساس امنیت و آرامش را در آنها ایجاد کنند. (برگرفته از دعای ۲۵ صحیفه سجادیه)

۳. مدیریت رفتار و انضباط:

تربیت صحیح شامل مدیریت رفتار فرزندان و ایجاد انضباط در آنها است. والدین باید با روش های مناسب و بدون خشونت، به فرزندان خود آموزش دهند که چگونه رفتارهای ناپسند را اصلاح کنند و به رفتارهای مثبت روی آورند. (همان)

۴. الگو بودن:

تأثیر رفتار و شخصیت مادر بیش از گفتار او است و روابط متقابل والدین با هم و با فرزند و اوضاع کلی خانواده است که کودک را تربیت می کند. از این رو مادر که اولین و تأثیر گذارترین الگوی عملی کودک است. باید صفات مثبت شخصیتی و ویژگی های مؤثر در فرایند الگوگیری را داشته باشد.

ویژگی های روحی الگو که در ایجاد ارتباط مؤثر با مشاهده گر مؤثرند از این قرارند: قابل اعتماد و معتبر بودن که پایه آن صابت و قدرت است، عواطف و احساسات قوی، مهارت های اجتماعی و توانایی ارتباط قوی با مخاطب جذابیت لحن، صدای دلنواز و شیوا، چهره گیرا و ظاهر آراسته و بهنجار نیز از لوازم ظاهری برقراری این ارتباط است. (ابراهیمی، ۱۳۹۰)

والدین باید خود به عنوان الگوهای نیکو برای فرزندان عمل کنند. رفتارها و اخلاق والدین تأثیر زیادی بر تربیت فرزندان دارد. اگر والدین خود به ارزش های اخلاقی پایبند باشند، فرزندان نیز به طور طبیعی از آنها الگو می گیرند. (امام سجاد (علیه السلام) برگرفته از دعای ۲۵ صحیفه سجادیه)

۵. گفت و گو و ارتباط مؤثر

ارتباط مؤثر به معنای پذیرش و توجه به تفاوت های فردی صداقت در رفتار و گفتار، عدم پیش داوری و انتقاد غیر واقعی، احترام به رفتار و باورهای طرف مقابل و شرکت دادن او در تصمیم گیری است، دستور دادن، تهدید، نصیحت و تحقیر از موانع ارتباط مؤثر است. ارتباط مؤثر سبب افزایش اعتماد به نفس، بالا رفتن کیفیت زندگی، سلامت جسمی، سازگاری و کاهش استرس در زندگی شده بر ساعت روان اثر مستقیم دارد و زیربنای خانواده کارآمد با فرزندان سالم است. (سعادت مند، ۱۳۷۶)

برقراری ارتباط مؤثر و گفت و گو با فرزندان بسیار مهم است. والدین باید به فرزندان خود گوش دهند و به نظرات و احساسات آنها احترام بگذارند. این ارتباط باعث می شود فرزندان احساس کنند که مورد توجه و احترام قرار دارند. (برگرفته از دعای ۲۵ صحیفه سجادیه)

نتیجه گیری

خانواده متعالی نقش بزرگی در شکوفایی و رشد فرزندان و همینطور جامعه دارد از این رو حائز اهمیت بسیاری است؛ برای داشتن یک خانواده‌ی متعالی نیاز به برنامه جامع و کاملی است که تمام جنبه‌های زندگی زناشویی اعم از فرزند پروری، همسر داری و حقوق اعضای خانواده و... را در بر بگیرد از این رو اسلام برنامه کاملی را در اختیار ما گذاشته تا با کمک آن به هدف تشکیل خانواده برسیم، که در این میان راهکارهای امام سجاد(علیه السلام) بسیار راهگشاست؛ می‌توان گفت که امام سجاد (علیه السلام) با تأکید بر اصول اخلاقی، محبت و احترام متقابل در خانواده، راهکارهای مؤثری برای پایایی و مانایی خانواده ارائه می‌دهد. ایشان با ترویج ارزش‌هایی چون صبر، همدلی و توجه به نیازهای یکدیگر، به ما یادآوری می‌کنند که خانواده به عنوان نهاد بنیادین جامعه، نیازمند توجه و مراقبت است. توجه به آموزش و تربیت صحیح فرزندان، از دیگر نکات کلیدی در دیدگاه امام سجاد(علیه السلام) است که می‌تواند به تقویت بنیان خانواده کمک کند. در نهایت، با پیروی از آموزه‌های ایشان، می‌توانیم به ایجاد خانواده‌ای پایدار و سالم دست یابیم که در آن محبت و همدلی حاکم باشد.

منابع و مأخذ

۱. ابراهیمی، جواد ۱۳۹۰ بررسی روش الگویی رویکرد دینی و روان شناختی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)
۲. امام علی بن الحسین زین العابدین (علیه السلام)، صحیفه کامله سجادیه ، دعای ۲۴ .
۳. انصاریان حسین ، نظام خانواده در اسلام قم، انتشارات ام ابیها ۱۳۷۵ ش.
۴. آقا تهرانی، مرتضی ، محمد باقر، حیدری کاشانی ، خانواده و تربیت مهدوی ، هفتم / تابستان ۱۳۹۲ ، تهران، کتاب یوسف ، ۱۳۸۹.
۵. بستان ، حسین، ۱۳۸۵، اسلام و جامعه شناسی ، ج دوم ، قم ، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه .
۶. تبریزی ،مصطفی همکاران ، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی ، تهران فراروان ۱۳۸۵
۷. تراشیون ، علیرضا و بهشادمند محمدرضا ، کتاب آینه های روبه رو ، چاپ چهارم ۱۴۰۰ ش ، ناشر مهارستان
۸. حرعاملی ، محمد بن حسن ، ۱۴۱۴ ، وسائل الشیعه ، قم ، موسسه آل البيت علیه السلام ، الاحیا ، چاپ دوم .
۹. حسنی ، هاشم معروف ، ۱۳۹۷ ق ، سیره الاثنی عشر بیروت، دارالتصارف .
۱۰. داوودی محمد حسینی زاده سید علی ، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت ، قم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه ۱۳۸۹
۱۱. رحمانی امیر، بررسی فقهی مدیریت در روابط زن و شوهر ، قم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی ۱۳۹۱
۱۲. رشید پور، مجید ، عوامل استحکام خانواده، تهران ، انتشارات انجمن اولیا و مربیان ، چاپ دوم پاییز ۱۳۸۸.
۱۳. سالاری فر ،محمد رضا ، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام ، ج دوم ، قم انتشارات هاجر ، ۱۳۸۵.
۱۴. سالاری فر محمد ، نظام خانواده در اسلام ، قم، هاجر، ۱۳۸۵
۱۵. سعادت‌مند، نیره سادات ۱۳۷۶ بررسی رابطه کارایی خانواده و سلامت عمومی فرزندان، دانشگاه آزاد رودهن

۱۶. سوییژی مهري، خانواده کارآمد و متعالی، تهران کتاب نیستان ۱۳۸۶
۱۷. شبیدینی و همکاران، مشاوره خانواده، قم، زمزم هدایت، ۱۳۹۱
۱۸. صدری ذبیح الله، بوستان خانواده از منظری نو، مشهد، سخن گستر، ۱۳۸۷
۱۹. طاهری، حبیب الله، سیری در مسائل خانواده، تهران چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۱
۲۰. عیسی زاده، عیسی، کتاب خانواده قرآنی، چاپ چهارم ۱۳۹۱
۲۱. کتاب من لا یحضر الفقیه، تصحیح غفاری علی اکبر، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم ۱۴۱۳ ق.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تصحیح غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج چهارم، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۵.
۲۴. گری جان، ابوالفضل حاج حسینی، تهران، مردان زنان و روابط، پیک فرهنگ ۱۳۷۸
۲۵. مجلسی محمد، بحار الانوار، چاپ دوم، بیروت دارالحیا، ۱۴۰۳ ق.
۲۶. محدث نوری میرزا حسین ۱۴۰۸ ق مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت مؤسسه آل البيت (ع).
۲۷. محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، مترجم حمیدرضا شیخی، قم دارالحدیث، ۱۳۸۷ ش
۲۸. مقدم سعید، نشریه معرفت، ۱۳۹۱، شماره ۱۰.
۲۹. نظری مرتضی، آن مرد آسمانی، چاپ هفتم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۸۶ ش.
۳۰. هالترمن، اسکات، دی جرانیمو، ترزا فوی، رعنا برومند، رازهای مردان خوشبخت در ازدواج، تهران، رساء ۱۳۹۱